

e-ISSN: 2148-4899
PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ (PAÜİFD)
7 (2), Güz (Autumn) 2020

PAU İlahiyat Fakültesi Adına Sahibi
Prof. Dr. Ahmet KUTLUHAN
PAÜ Rektörü, İlahiyat Fakültesi Dekan Vekili

Dergi Editörü
Doç. Dr. Osman MUTLUEL

Dil Editörleri
Doç. Dr. Cemal BAYAK (İngilizce)
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ÜMÜTLİ (Arapça)

Bölüm Editörleri
Dr. Öğr. Üyesi Ali ÖNCÜ (Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü)
Doç. Dr. Hüseyin AKYÜZ (Temel İslam Bilimleri Bölümü)
Doç. Dr. Osman AYDINLI (İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü)

Dergi Sekreteri
Arş. Gör. Ayşenur Tuba ULUDOĞAN

Makale Kontrol
Arş. Gör. Nazım TAŞAN
Arş. Gör. Yasin BOSTAN
Arş. Gör. Yasemin İPEK
Arş. Gör. Halil İbrahim KARAGÖZ
Arş. Gör. Halil IŞILAK
Arş. Gör. Emine ÖZBEK SERT

Yayın Kurulu
Prof. Dr. Muhammed Munir
Vice President of İnternational İslamic University İslamabad /Pakistan
Prof. Dr. Yusuf Sıddıqı
Collage of Sharia and İslamic Studies, Qatar University Doha / Qatar.
Prof. Dr. Merdan GÜNEŞ
Institut für İslamische Theologie, Universität Osnabrück, Germany
Dr. Ervin KOVACEVIĆ
Uluslararası Saraybosna Üniversitesi Sarajova / Bosna Hersek
Doç. Dr. Kemal GÖZ
Pamukkale Üniversitesi Denizli / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Gencal ŞENYAYLA
Pamukkale Üniversitesi Denizli / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi İdris TÜRK
Pamukkale Üniversitesi Denizli / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi İsmet EŞMELİ
Pamukkale Üniversitesi Denizli / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa TÜRKAN
Pamukkale Üniversitesi Denizli / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Mahmut YAZICI
Pamukkale Üniversitesi Denizli / Türkiye.

Danışma Kurulu / Board of Advisory

- Prof. Dr. Abdulkadir DÜNDAR, Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Abdurrahman ÖZDEMİR, İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Adem YERİNDE, İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Adnan KOŞUM, Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet ÖNKAL, Necmettin Erbakan Üniversitesi
Prof. Dr. Bayram Ali ÇETİNKAYA, İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Bilal KEMİKLİ, Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. A. Bülent ÜNAL, Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Bünyamin ERUL, Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Cemal AĞIRMAN, Cumhuriyet Üniversitesi
Prof. Dr. Cemal TOSUN, Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Fuat AYDIN, Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Enbiya YILDIRIM, Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Halil İbrahim ŞİMŞEK, Hitit Üniversitesi
Prof. Dr. Hasan KESKİN, Cumhuriyet Üniversitesi
Prof. Dr. Himmet KONUR, Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Hüseyin YILMAZ, Cumhuriyet Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Ali KAPAR, Necmettin Erbakan Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet AKKUŞ, Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet AZİMLİ, Hitit Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet BAKTIR, Cumhuriyet Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet EVKURAN, Hitit Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet ÖZDEMİR, Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Mesut OKUMUŞ, Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Müfit Selim SARUHAN, Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Niyazi AKYÜZ, Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Seyit BAĞÇIVAN, Necmettin Erbakan Üniversitesi
Prof. Dr. Soner GÜNDÜZÖZ, Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. Şaban Ali DÜZGÜN, Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Talip TÜRÇAN, Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Yılmaz CAN, Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. Zeki ÖZCAN, Uludağ Üniversitesi
Doç. Dr. Yaşar TÜRK BEN, Bozok Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet ÜMİT, Marmara Üniversitesi

İletişim

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kınıklı Yerleşkesi
Pamukkale/DENİZLİ
Tel: 0 258 296 44 42 Faks: 0 258 296 23 22
<http://dergipark.ulakbim.gov.tr/pauifd>

Derginin Tarandığı Endeksler

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Yaz/Haziran ve Güz/Aralık aylarında yılda iki kez yayımlanan uluslararası, hakemli, akademik, süreli ve elektronik bilimsel bir dergidir.

Makale hakemleri ile ilgili bilgiler ilgili makalenin birinci sayfasında verilmiştir.

PAU İlahiyat Fakültesi Dergisi, Ebsco ve e-SCI'ya müraccat etmiş olup izlenme süreci devam etmektedir.

"Index Islamicus" sadece İngilizce makaleleri taradığı için dergimizde İngilizce makale yayınlandığında taramaya alınacaktır.

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisinde yayınlanan makalelerin intihal, başka eserlere karşı oluşabilecek telif hakkı ve kanunlar önünde suç teşkil edebilecek tüm hukuki sorumluluk makalenin yazarına aittir.

e-ISSN: 2148-4899

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Pamukkale University Journal of Divinity Faculty

Güz/Autumn 2020, 7 (2), 1810-1830

AHISKA TÜRKLERİNİN BAZI HALK İNANIŞLARI (GEÇİŞ DÖNEMLERİ VE BAZI HAYVANLAR) (DENİZLİ ÖRNEĞİ)

Some Folk Beliefs of Meskhetian Turks(Transition Periods and Some Animals)(The Example of Denizli)

İsmet EŞMELİ

Dr. Öğr. Üyesi, Pamukkale Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Dinler Tarihi Bilim Dalı e-Mail: esmeliismet@gmail.com Orcid No: 0000-0001-2345-6789

Mürsel ETHEM

Dr. Öğr. Üyesi, Pamukkale Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Tefsir Anabilim Dalı, e-Mail: murselethemoglu@yahoo.com Orcid No: 0000-0002-2928-063

Hakemler / Referees:

Doç. Dr. Hammet ARSLAN / Muğla S. Koçman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi
Dr. Öğr. Üyesi Halit Ahmet ÇİFTÇİ/ Isparta S. Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types:	Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received:	28/10/2020
Kabul Tarihi / Accepted:	26/12/2020
Yayın Tarihi / Published:	30/12/2020
Cilt / Volume:	7
Sayı / Issue:	2
Sayfa / Pages:	1811-1830

Atıf / Cite as: Eşmeli, İsmet & Ethem Mürsel. "Ahıska Türklerinin Bazı Halk İnanışları (Geçiş Dönemleri Ve Bazı Hayvanlar) (Denizli Örneği)" [Some Folk Beliefs of Meskhetian Turks(Transition Periods and Some Animals)(The Example of Denizli)]. *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi-Pamukkale University Journal of Divinity Faculty* 7/2 (Aralık 2020), 1811-1830. Doi: 10.17859/pauifd.817495

İntihal / Plagiarism: Bu makale, Ithenticate intihal tarama programı ile taranmıştır. Ayrıca iki hakem tarafından da incelenmiştir. / This article has been scanned with Ithenticate plagiarism screening program. Also this article has been reviewed by two referees.

www.dergipark.gov.tr/pauifd

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (PAÜİFD), 7 (2) 2020: 1811-1830

**AHISKA TÜRKLERİNİN BAZI HALK İNANIŞLARI
(GEÇİŞ DÖNEMLERİ VE BAZI HAYVANLAR)
(DENİZLİ ÖRNEĞİ)***

İsmet EŞMELİ**
Mürsel ETHEM***

Öz

Ahıska Türkleri, günümüzde Gürcistan'da bulunan Ahıska bölgesine X-XI. yüzyıllarda yerleşen Türk boylarındandır. Onlar, yerleştikleri bölgeye nispetle Ahıska Türkleri veya Meshet Türkleri olarak bilinmektedir. Ahıska Türkleri, yaşadıkları bölge Osmanlı hâkimiyetinden çıktıktan sonra zorlu bir süreç yaşamışlardır. Bir daha dönemlerine izin verilmeyecek şekilde yurtlarından sürgün edilmeleri, Ahıskalı Türklerin tarihinde dönüm noktası olmuştur. Ahıska Türkleri, II. Dünya Savaşından sonra Stalin döneminde farklı bölgelere sürgün edilmişlerdir. Ahıska Türkleri sürgündeyken tüm zorluklara rağmen kimliklerini ve kültürel özelliklerini muhafaza etmişlerdir. Ahıska bölgesinden farklı ülkelere sürgün edildikten uzun yıllar sonra Ahıska Türkleri, Türkiye'nin farklı bölgelerine yerleşmişlerdir. Denizli, Ahıska Türklerinin yoğun olarak yerleştiği yerlerdendir. Ancak, Ahıska Türkleri Türkiye kamuoyu tarafından yeterince bilinmemektedir. Bu çalışmamızda, Denizli'deki Ahıska Türklerinin kimliklerini koruyup devam ettirmelerinde önemli bir yere sahip olan bazı halk inanışlarını ve bu inanışlara ait uygulamalarını dini kökleri ve toplumsal işlevleri bakımından inceledik. Ancak çalışmamızın konusunu, Denizli'de yaşayan Ahıska Türklerinin geçiş dönemleri ve bazı hayvanlarla ilgili inanış ve uygulamalarıyla sınırlandırdık.

Anahtar Kelimeler: Ahıska Türkleri, Denizli, Halk İnanışları, Geçiş Dönemleri, Dinler Tarihi.

Some Folk Beliefs of Meskhetian Turks(Transition Periods and Some Animals)(The Example of Denizli)

Abstract

The Meskhetian Turks are one of Turkish tribes who settled Ahıska region in Georgia today in the 10th and 11th century. They are known as Ahıska Turks or Meshet Turks, relative to the area they located. The Meskhetian Turks went through a difficult period after the region they lived in came out of Ottoman rule. The exile in such a way that they are no longer allowed to return is a critical point in the history of the The Meskhetian Turks. The Meskhetian Turks were exiled to different regions during the Stalin period

-
- Makalenin *Etik Kurul İzni* gerektirmediğine dair yazılı beyanları bulunmaktadır.
- ** Dr. Öğr. Üyesi, Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Dinler Tarihi Bilim Dalı, e-Mail: esmeliismet@gmail.com Orcid No: 0000-0002-4551-0309.
- *** Dr. Öğr. Üyesi, Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Temel İslami Bilimler Bölümü, Tefsir Anabilim Dalı, e-Mail: murselahıska@gmail.com Orcid No: 0000-0002-2928-0638.

after World War II. The Meskhetian Turks have placed a special emphasis on the folk beliefs, which are part of their identities and largely overlap with the beliefs of other Turkish communities. The Meskhetian Turks settled in different regions of Turkey after years of being exiled to different countries of the Ahiska region. Denizli is also a place The Meskhetian Turks are intensely placed. However, The Meskhetian Turks aren't sufficiently known by the public in Turkey. In this study, we examined some folk beliefs and practices of The Meskhetian Turks in Denizli in terms of religious roots and social functions. However, we have limited our work to the beliefs and practices regarding of transition periods and some animals of Ahiska Turks living in Denizli.

Keywords: Meskhetian Turks, Denizli, Folk Beliefs, Transition Periods, History of Religion.

Structured Abstract: In Turkey, about Meskhetian Turks, although some studies in different areas, We are of the opinion that the studies about the folk beliefs and practices of the Meskhetian Turks in terms of the History of Religions are not sufficient. In this study, we will examine folk beliefs of the Meskhetian Turks living in Denizli, about the transition periods and the some animals and their practices. Thus, we will discuss the related beliefs and practices of the Meskhetian Turks in terms of its roots and social function in Denizli example, we intend to contribute to the that field. The Meskhetian Turks are among the Turkish tribes who settled in the Meskhetian region, which is located within the borders of Georgia, in the 10th century approximately. This area is 15 km away from Posof district, the district of Ardahan. These lands, which were under Ottoman rule between 1578-1829, came under Russian rule after the Ottoman-Russian war that broke out in 1828 and these lands were not dominated by Turks. This situation has been a sign of the beginning of difficult days for Meskhetian Turks. During the Stalin period after the Second World War, Meskhetian Turks were exiled to different regions and subjected to compulsory settlement in the region where they were exiled for about twelve years of martial law. After 1990, the start of the USSR's disintegration Meskhetian Turks are settled in different regions of Turkey, such as Bursa, Bitlis and Erzincan Denizli. Honaz district of Denizli was one of the places where Meskhetian Turks mostly settled. Folk beliefs are defined as elements that are reflected in the daily life of a nation or community, are effective and continue through different processes. Considered as a bridge and means of communication between generations, folk beliefs are an important factor that provides bond and unity between members of a society or nation. This situation of folk belief has obviously been experienced by the Meskhetian Turks, who live heavily in exile. Folk beliefs and practices in which they found their identity have been a means of preserving the existence and unity of the Meskhetian Turks and of passing on their customs and beliefs to the next generations. Folk beliefs and practices in which they find their identity have become a means. It has been observed that the transitional periods of the Meskhetian Turks living in Denizli, which is the subject of our study, and the folk beliefs and practices of some animals largely overlap with other Turkish communities. It cannot be denied that factors such as history, culture and religion have an influence on this similarity. Beliefs and practices concerning the transitional periods of life in Turkish societies are also continued by the Meskhetian Turks living in Denizli, exactly or with some changes in meaning and form. Some of them have, however, lost meaning and value. As a consequence, among the younger generations of Meskhetian Turks, these beliefs are either not known or ignored. After the exile, Meskhetian Turks lived in exile in different regions. Therefore,

they became acquainted with the belief and culture of the nations or communities in which they lived in exile. Thus, not only the transitional periods and the belief in some of the animals of the Meskhetian Turks, but also their belief in other fields, have both influenced and been influenced the culture and belief in the regions in which they live. The Meskhetian Turks who settled in Denizli were both influenced by the customs, traditions and beliefs of the society they were in and also influenced them. However, considering that the beliefs of the Meskhetian Turks and the Anatolian people coincide to a great extent, it is a fact that the Meskhetian Turks who settled in Denizli did not have trouble in adapting to the society. However, it can be seen that some of the beliefs and practices related to our research subject have not paid much attention to the new generations. The black cat, howling of dogs, beliefs about not turning on television at home after death are examples of this. We can draw the following conclusion from this: Folk beliefs of a nation or community either change shape according to the time and physical-social environment in which they live, or disappear or change their meaning over time.

Keywords: Meskhetian Turks, Denizli, Folk Beliefs, Transition Periods, History of Religion

GİRİŞ

Türkiye’de Ahıska Türkleri ile alakalı olarak farklı açılardan bazı çalışmalar yapılmakla birlikte, Dinler Tarihi bilimi çerçevesinde Ahıska Türklerinin halk inanışları ve uygulamaları hakkında yapılan çalışmaların yeterli olmadığı kanaatindeyiz. Bu çalışmamızda, Denizli’de yaşayan Ahıska Türklerinin geçiş dönemleri ve bazı hayvanlarla ilgili halk inanışları ve uygulamalarını inceleyeceğiz. Böylece, sürgün sonrasında Türkiye’ye yerleşen Ahıska Türklerinin ilgili inanış ve uygulamalarını kökleri ve toplumsal işlevi açısından Denizli özelinde ele alarak söz konusu alana katkı sağlamayı düşünmekteyiz.

Çalışmamızda, ilk olarak Ahıska Türkleri hakkında özlü bir bilgi vereceğiz. Sonra kaynak kişilerden Ahıska Türklerinin geçiş dönemleri ve bazı hayvanlarla ilgili inanış ve uygulamaları hakkında elde ettiğimiz bilgilere yer vererek bu bilgileri değerlendireceğiz. Son olarak, çalışmamızda ortaya koyduğumuz bilgileri Dinler Tarihi açısından ele alarak konuyla ilgili bazı tespitlerimizi ortaya koyacağız.

Ahıska Türkleri, günümüzde Gürcistan sınırları içerisinde yer alan Ahıska bölgesine yaklaşık olarak X. asırda yerleşen Türk boylarındandır. Bu bölge, Ardahan’ın Posof ilçesine 15 km. uzaklıktadır. 1578-1829 tarihleri arasında Osmanlı yönetimi altında bulunan bu topraklar, daha sonra 1828 yılında patlak veren Osmanlı-Rus savaşından sonra Rus hâkimiyetine girmiş ve bir daha bu topraklar Türk hâkimiyeti görmemiştir. Bu durum, Ahıska Türkleri için zor günlerin başlangıcının habercisi olmuştur. İkinci Dünya savaşı sonrası Stalin döneminde Ahıska Türkleri, farklı bölgelere sürgün edilerek yaklaşık on iki yıl sıkıyönetim boyunca sürgün edildikleri bölgede zorunlu iskâna tabi tutulmuşlardır. 1990 yılından sonra SSCB’nin dağılma sürecinin başlamasıyla Ahıska Türkleri Bursa, Erzincan Bitlis ve Denizli

olmak üzere, Türkiye'nin farklı bölgelerine yerleşmişlerdir. Ahıska Türklerinin yoğun olarak yerleştikleri yerlerden birisi Denizli'nin Honaz ilçesi olmuştur.

1. Geçiş Dönemleriyle İlgili İnanış ve Uygulamalar

Geçiş dönemleri insan hayatının önemli zaman dilimlerini teşkil etmektedir. Bu nedenle, her toplumda olduğu gibi Ahıska Türkleri arasında da bu dönemlerle ilgili inanış ve uygulamalar görülmektedir. Doğum öncesinden başlayıp ölüm ve sonrasına kadar uzanan dönemlere ait inanış ve uygulamalara birçok Türk toplumu gibi Ahıskalı Türkleri de önem atfetmektedir. Uzun bir zaman dilimi olan ve birçok safhalar içeren insan hayatının geçiş dönemlerini doğum, evlilik ve ölüm olmak üzere üç ana başlık altında incelemeyi tercih ettik. Ancak bu dönemlerin dışında kalan inanış ve uygulamalara ilgili görülen başlık altında yer vermeyi ihmal etmedik.

1.1. Doğum

Doğumla ilgili inanış ve uygulamalar, doğum öncesi ve doğum sonrası olarak iki kısımdan oluşmaktadır. Doğum öncesine ait inanış ve uygulamalar daha ziyade çocuk sahibi olma/olamama, hamile iken çocuğun cinsiyetinin belirlenmesi, aşırme dönemi, doğumun kolay gerçekleşmesi gibi durumlarla ilgilidir.

1. 1. 1. Doğum Öncesi

Evlenen çiftin beklenen zaman diliminde -ki genellikle kaynak kişilerce bir yıl olarak ifade edilmiştir- çocuk sahibi olamamasına kara iyelerin ve kem güçlerin yol açtığına inanılır. Bu durumdan kurtulmak için de bazı uygulamalara başvurulmaktadır. Hamilelik öncesi yapılan bu uygulamadan ilki, gökten düştüğüne inanılan meteor taşı gerçekleştirilir. Bu taş hamile kalamayan kadının karnına gelecek şekilde bağlanır. Böylece, eğer kadın kendisine kötü güçlerin musallat olmasından dolayı hamile kalamıyorsa, meteor taşının kadını bu kötü güçlerin şerrinden temizleyeceğine ve hamile kalmasının önündeki engeli kaldıracağına inanılır. Diğer uygulama ise bel bağlamadır. Bel bağlama yumurta ile un karıştırılarak hamur hazırlanır. Akşam, yatmadan önce kadının beline bir kuşak ile bağlanır. Bağlanan kuşak sabaha kadar kalır. Sabahleyin kuşak dikkatlice çıkartılır. Üçüncüsü, kadında ya nazar/göz var olduğu kabulü neticesinde nazarın şerrinden kurtulmak umuduyla muska yaptırılır. Kadın, yapılan muskayı göbeğinden yukarıda olmak ve dışarıdan görülmemek kaydıyla üzerinde taşır. Sonuncusu ise, çocuk olması için falan kabristanın (türbe) etrafında dön ve gömleğini oraya göm gel denilir. Daha sonra bir şey (hayır) dağıtılır. Bu uygulamalar neticesinde kadının çocuğunun olacağına inanılır.¹ Kısırlığa karşı yapılan bu uygulamalar mahrem bir konu olarak algılandığı için toplumdan saklı olarak yapılmaktadır. Bu sebeple, bu inanış ve uygulamalar

¹ İlmira Ragibova, *Kırgızistan'da Yaşayan Ahıska Türklerinin Folkloru* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008), 116.

hakkında detaylı bilgiye ulaşma imkânı olmamıştır. Ancak, Türk Dünyasında özellikle Anadolu'da kısırlığa karşı farklı kısırlık ocakları ve uygulamaları bulunmaktadır.²

Kısırlıktan kurtulmak için meteor taşıyla ilgili inanışın ve uygulamanın temelinde, bu taşın şifa verici olduğuna olan inanış yer almaktadır. Bu inanışa göre, meteor taşının insanları, kendilerine zararı dokunduğu kabul edilen kötü şeylerin şerrinden uzak tutacağı kabul edilmektedir. Ayrıca, meteora semavi bir kutsallık da atfedilmektedir.³ Kısırlıktan kurtulmak için yapılan bel bağlama uygulamasında ise, ağırlık kaldırmaktan dolayı rahmin sarkmış olması nedeniyle bu bağlama neticesinde sarkan rahmin yerine geleceği düşüncesinin etkili olduğu söylenebilir. Ayrıca, üşütme sonucunda rahatsızlanan rahmin bele bağlanan yumurtalı un sayesinde sağlıklı hale geldiği tahmin edilebilir. Kısacası, bu uygulamanın kısırlık tedavisi için uygulanan halk hekimliği kategorisinde değerlendirilebileceği kanaatini taşımaktayım.

Muska yaptırılması ve buna bağlı uygulamaların temelinde ise, Yahudilikte, Hıristiyanlıkta, Eski Mısır, Hint, Roma ve Afrika kültürlerinde de var olan kötü güçlerin etkisinden korunmak için başvurulan uygulamaların etkisinin olduğu gibi⁴ Şamanist anlayışta yer alan iyi ve kötü ruhlara dair inanışların yer aldığı da söylenebilir.⁵ Kısırlığı gidermek için türbe ziyaretinin yapılmasında ziyaret edilen mekânın dolayısıyla oradaki şahsın yüce varlık katındaki değeri belirleyici olmaktadır. Yani, ziyaret edilen mekânın maneviyatından veya o mekânda Tanrısal bir güç olduğu kabulü etkili bir unsurdur. Yapılan ziyaretle mekânın veya şahsın ruhaniyetinden fayda bulma umulur.⁶ Ziyaret için şahsa veya varlığa yönelirken Tanrı tarafından verilen kut'u dikkate alınmaktadır. Zira söz konusu mekânın veya şahsın kutsiyetinin kaynağı Tanrı'dır. Bu ziyaret çaresiz olan için bir çare, bir çıkış kapısıdır. Çocuk sahibi olamayanlar için bir ümit ve güven kaynağıdır. Böylece, bu ziyaret ruhen bir rahatlama ve dinginliğe vesile olmaktadır.⁷ Türk toplumunda çocuğu olmayanın eren, yatır, ulu ağaç ve dağ gibi kutsiyetine inanılan şeylere rağbet etmesinde sadece bir şifa arama amacı yoktur. Aynı zamanda Tanrı'nın bahsettiği kuta sahip olan şahıs

² Sami Kılıç, "Halk Hekimliği/Sağaltma Ocakları ile İlgili İnanışlar", *Halk İnanışları El Kitabı*, ed. Durmuş Arık-Ahmet Hikmet Eroğlu(Ankara: Grafiker Yayınları, 2017), 318-319.

³ Hikmet Tanyu, *Türklerde Taşla İlgili İnançlar* (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1968), 19.

⁴ Hammet Arslan, "'Geleneksel Afrika Dini'nde Tanrı Tasavvuru", *Bartın Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 2/4, (2015), 11-13; Kürşat Demirci, "Muska", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2006), 31/265-267; İlyas Çelebi "Muska(Kelâm)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2006), 31/267-269.

⁵ Hamza Karaoğlan, "Ruhla İlgili İnanışlar", *Halk İnanışları El Kitabı*, ed. Durmuş Arık-Ahmet Hikmet Eroğlu(Ankara: Grafiker Yayınları, 2017), 366-367.

⁶ Ahmet Hikmet Eroğlu, "Geçiş Dönemleri İle İlgili İnanışlar", *Halk İnanışları El Kitabı*. ed. Durmuş Arık-Ahmet Hikmet Eroğlu(Ankara: Grafiker Yayınları, 2017), 260.

⁷ Durmuş Arık, "Kutsal Mekân ve Ziyaret Fenomeni", *Halk İnanışları El Kitabı*. ed. Durmuş Arık- Ahmet Hikmet Eroğlu, (Ankara: Grafiker Yayınları, 2017), 92.

veya nesnelerin kutundan fayda umma vardır. Aynı zamanda Şamanist inancın etkisinin olduğu açıktır.⁸

Doğum öncesi hamilelik dönemine ait inanış ve uygulamalar, daha çok çocuğun cinsiyetini belirlemeye yönelik olarak yapılmaktadır. Toplumda erkek çocuğu sahibi olmanın önemli bir saygınlık olarak algılanması nedeniyle aileler erkek çocuğa sahip olmak için farklı uygulamalara başvurumaktadırlar. Gelinin kucağına erkek çocuğun verilmesi, gelin arabasının erkek çocuk figürü ile süslenmesi gibi uygulamalar, gelinin erkek bir çocuğunun olmasına yönelik yapılan uygulamalardır. Erkek çocuğa sahip olmak, hem toplumda kabul görmek hem de soyun erkek çocukla devam edeceği kabulüne matuf olarak arzulanmaktadır. Gelin ile damadın yatağının altına gizlice bıçak ya da makas konur. Böylece, çocuğun cinsiyetinin konulan nesneye göre belli olacağı düşünülür. Yatağın altına bıçak konursa olacak çocuğun erkek olacağına; makas konursa kız olacağına inanılır. Makas ve bıçağın şekilsel durumu da bu uygulamanın yapılmasında etkili olduğu düşünülebilir.

Hamilelik esnasında çocuğun cinsiyetinin ne olduğuna ilişkin bazı inanışlar da vardır. Hamile kadının yüzünde güzelleşme olursa çocuğun erkek; çirkinleşme olursa kız olduğuna inanılır.⁹ Kadının karnının durumu da çocuğun cinsiyetinin bilinmesinde etkilidir. Kadının karnı yaygın ve düz ise çocuğun kız; sivri ise erkek olduğuna yorumlanır. Ayrıca, kadının menci (kalça üstü) çıkmazsa çocuğun kız olduğuna inanılır. Bir diğer uygulama ise, ceninin cinsiyetini belirlemek için bir yakını tarafından hamile kadının kafasına tuz dökülür. Hamile kadın saçını düzeltirse çocuğun kız; çene kısmını düzeltirse erkek olacağı inanışı hâkimdir. Bu uygulama ile ilgili olarak başın ön kısmına ve arka kısmına, burun veya vücudun başka bir yerine dokunmanın cinsiyeti belirlenmesinde bir kriter olduğu inanışı da mevcuttur.¹⁰

Aşerme, hamileliğin önemli bir dönemidir. Bu dönemde hamilenin canının çektiği şeye göre, çocuğunun kız ya da erkek olduğuna karar verilir. Kadının canı tatlı bir şey isterse erkek çocuğa; ekşi bir şey isterse kız çocuğa hamile olduğuna inanılır. Ayrıca, rüyada görülen meyvelerde hamilenin çocuğunun cinsiyetinin ne olduğu konusunda belirleyici olmaktadır. Aşerme döneminde hamilenin isteğinin yerine getirilmesi önemlidir. Çünkü istediği bir şey olup da onu yiyemezse çocuğun sağlıklı olmayacağı ve uzvunun eksik olacağı inanışı vardır.¹¹ Hamile kadında meydana gelen

⁸ Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1986), 167.

⁹ Ragibova, , *Kırgızistan'da Yaşayan Ahıska Türklerinin Folkloru*, 117; Sedat Veyis Örnek, Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Bâtıl İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki (Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1981),58-60.

¹⁰ Şenol Sancak – Mehmet Alver, “Cinsiyet Tahminine Dayalı İnanış ve Uygulamalara Yönelik Bir Değerlendirme: Alman kültürü ve Türk kültüründe Karadeniz Örneği”, *Karadeniz Araştırmaları* 30 (2011), 147.

¹¹ Orhan Acıpayamlı, *Türkiye’de Doğumla İlgili İnanmaların Etnolojik Etüdü* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1961), 29; Yılmaz Irmak, “Bingöl Halk İnançları ve Uygulamaları”, *Dil ve Edebiyat Araştırmaları* 17 (2018), 197.

fiziksel değişiklikler ve aşırma döneminde kadının yemek istediği şeyler üzerinden çocuğun cinsiyetinin bilinmesiyle ilgili inanışların¹² yıllara dayanan tecrübî bir durumla izah edilmesi daha mantıklı gelmektedir.

Ahıska Türkleri arasında hamilelik dönemine mahsus bazı inanış ve uygulamalar bulunmaktadır. Hamile gece dışarı çıkmamalıdır. Çünkü hamilelik ve lohusalık gibi dönemlerin savunma mekanizmasının zayıf olduğu ve kara iyelerin etkisine karşı daha savunmasız olduğu bir dönemdir. Bu nedenle, gece dışarı çıkan hamile ve bebeği kötü ruhların çarpmasından (*erşüke*) korkulur. Zira ev iyelerinin içeriği yani evin içini korumakla görevli oldukları kabul edilir. Dışarı çıkarılmamasında eşiğin bir sınır olarak görülmesi önemli bir noktadır. Eşik, ev iyesinin sorumluluğunun başladığı ve kötü iyelerin etkisinin olamayacağı bir kot olarak kabul edilmektedir.¹³ Bu nedenle hamile dışarı çıkacaksa bile saçını ağzına almalıdır. Böylece hamilenin kendini ve bebeğini gecenin karanlığında ortaya çıkan ve evin dışında olduğu kabul edilen kötü ruhların şerrinden koruduğuna inanılır. Kötü ruhların hamile kadına musallat olacağı inanışının temelinde de Türklerin eski dini inanışlarının etkili olduğu bilinmektedir.¹⁴

Ahıska Türkleri arasında, doğum esnasında yapılan bazı uygulamalar dikkat çekmektedir. Doğumun kolay olması için daha önceden kolay doğum yapmış bir kadının eteğinden su dökülür ve dökülen bu su, doğum yapmak üzere olan sancılı kadına içirilir. Bu esnada “bir ses ile kurtulsun” dinilerek doğumun çabucak ve sıkıntısız olması temenni edilir. Böylece doğumun kolay olacağına inanılır. Hemen her toplumda su, saflığın, temizliğin ve huzurun bir simgesi olarak algılanır. Ayrıca işlerin kolay olması için “su gibi aksın, gitsin” denir. Burada, suyun kolay doğum yapmış kadının eteğinden dökülmesindeki amacın, kolay doğum yapmış, kolay doğumla sağlıklı ve yaşayan çocukları olan ve kutlu kadın olarak bilinen kadının kutundan fayda ummak düşünülür. Ayrıca, çocuğu yaşamayan kadınlar da doğum sonrasında çocuklarının yaşamaları için kutlu kadınların kutundan yararlanmak için bu kadınların kendi çocuklarına ait olan beşik, elbise, kumaş gibi şeyler ödünç alırlar. Böylece, kutlu kişinin kutundan naklen kendilerine de kutun faydası olacağı düşüncesi bulunmaktadır.¹⁵ Ahıska Türklerindeki hamile kadına, kolay doğum yapmış bir kadının eteğinden dökülen suyun içirilmesindeki gaye de buradan kaynaklandığı kanaatimdeyim.

1. 1. 2. Doğum Sonrası

Doğum sonrasına ait inanış ve uygulamalar genellikle nazardan ve kötü ruhlardan korunma gütmektedir. Türk dünyasında ‘albastı’, ‘al karısı’, ‘al’, ‘al kızı’,

¹² Erman Artun, *Türk Halkbilimi* (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2005), 129.

¹³ Yaşar Kalafat, *Doğu Anadolu’da Eski Türk İnançlarının İzleri* (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 1999), 56-57.

¹⁴ İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, 77-78.

¹⁵ Aslı Bali, “Gaziantep Yöresi Doğum Geleneklerinde Anne ve Çocuk Sağaltımı”, *Turkish Studies Dergisi* 12/5 (2017), 95.

'albastı', 'albız', 'almış' vb. gibi isimlerle anılmaktadır ve canlılığını korumaktadır.¹⁶ Doğum sonrasındaki kırk gün, hem çocuk hem anne için dikkatli olunması gereken zaman dilimidir. Bu sebeple zorunlu olmadıkça anne ve bebek dışarı çıkarılmaz. Lohusa döneminde dışarı çıkan kadına kötü ruhların, cinlerin ve başkalarının kötülüğünün musallat olacağına inanılır. Dışarı çıkmama nedeni ise zayıf/korunaksız olduğu kabul edilen anne ve bebeğin cinlerden ve kötü ruhlardan uzak tutulmak istenmesidir. Çünkü bu dönemde hem annenin hem çocuğun kötü ruhların şerrine karşı korumasız ve daha zayıf olduğu kabul edilir. İki kırklı kadın karşılaşırsa her ikisinin de evlerini farelerin basacağına inanılır. Bu inanıştan dolayı iki kırklının birbiriyle görüşmemesi gerekir.¹⁷

Yeni doğum olan evin eşğine zincir veya demir konulur ki, böylece anne ve bebeğin kötü ruhlardan ve cinlerden korunduğuna inanılır.¹⁸ Bu inanışta eşik bir sınır olarak görülür ve eşige konulan demir veya zincirin de koruyucu olduğu düşünülür.¹⁹ Türklerin İslam'ı kabulünden önce kaza ve belalardan evleri ve göçebe çadırlarını koruyan iyilik iyelerinin olduğu kabul edilmekteydi. Bu koruyucu iyelerinin eşiklerde bulduklarına inanılmaktaydı. Türklerin İslam'ı kabulünü takip eden dönemlerde eşikte bulunduğu inanılan bu iyilik ruhlarının yerine cin, şeytan ve kötü ruhların eşikte olduğu inanışı ve buna bağlı uygulamalar ikame edilmiştir.²⁰ Ayrıca, bebeğin korunması için yastığının altına demir bir şeyler veya Kur'an konur. Genellikle bu konulan şey bıçaktır. Yeni doğan bebeğin nazardan korunması amacıyla beşiğinin ilk bakışta görülebilecek yerine nazar boncuğu asılır. Diğer Türk topluluklarındakine benzer şekilde Ahıska Türklerinde de ilk bakışın şerrinden korunması için -özellikle uykudayken- bebeğin üzerine al (kırmızı) bir örtü/yemeni örtülür. Nazardan emin olmak adına bebeğin elbisesine küçük bir nazar boncuğu asılır ve bebeğin elbisesinin altında kalmak kaydıyla içinde nazara karşı koruduğuna inanılan ayet veya başka bir şeylerin yazılı olduğu muska takılır. Kırklı bebek dışarı çıkarılacaksa, göğsüne nazardan korunması için ekmek konur. Bunlar, bakışlardan gelen kötülüğün bebek üzerinde etkisinin olmaması için yapılan uygulamalardır. Nazardan korunmak için nazar boncuğunun çocuklara ve onlara ait eşyalara takılmasıyla ilgili uygulamaların Türklerin eski inançlarıyla bir bağlantısının olduğu anlaşılmaktadır. Bu da bize

¹⁶ Kalafat, *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*, 99; İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, 169; Kemal Polat, "Modern Çağda Yaşayan Hurafeler", *Halk İnanışları El Kitabı*. ed. Durmuş Arık- Ahmet Hikmet Eroğlu, (Ankara: Grafiker Yayınları, 2017), 453.

¹⁷ Ragibova, *Kırgızistan'da Yaşayan Ahıska Türklerinin Folkloru*, 117-118.

¹⁸ Kalafat, *Kodlar-Kültler-1 (Türk Kültürlü Halklarda Karşılaştırmalı Halk İnançları)*, (Ankara: Berikan Yayınevi, 2009), 127.

¹⁹ Esmâ Şimşek, "Türk Kültüründe "Alkarısı" İnancı ve Bu İnanca Bağlı Olarak Anlatılan Efsaneler". *Akra Uluslararası Kültür Sanat Edebiyat ve Eğitim Bilimleri Dergisi* 12/5 (2017), 104-106.

²⁰ Karaoğlan, "Ruhla İlgili İnanışlar", *Halk İnanışları El Kitabı*, 380-381.

Türklerin, İslamiyet'i kabul etmeleriyle eski inanç ve kültürlerini tamamen terk etmeyip bazı değişikliklerle devam ettirdiklerini göstermesi açısından önemlidir.²¹

Ahıska Türklerinde bebek kırk gün boyunca yıkanır. Ancak bu yıkamanın amacı bebeğin muhkem/sağlam (mökkem) olması içindir. Kırk küçük taş üzerine -bu taşlar temiz yerden toplanmalı, mümkünse dere taşı olmalı- ihlas suresi okunur ve bu taşlar bir torbaya konularak leğendeki suyun içine atılır. Kırk gün boyunca bebek bu suyla yıkanır. Böylece bebeğin güçlü biri olacağına inanılır. Bebek olan evde dedikodu yapılmaz. Çünkü dedikodudan kaynaklanan kötülüğün çocuğa tesir edeceğine inanılır. Bu inanışta dedikodunun İslam dininde haram olması ve bebeğin henüz zayıf olduğu düşüncesi etkili olmuştur.

Bebek kırk günlük olduğunda ise, anne de bebek de içerisinde okunmuş kırk taş bulunan suyla kırklanır. Böylece annenin doğum nedeniyle oluşan zayıflığının giderildiğine; bebeğin ise, direnç kazandığına ve kırkın onları basmadan onların kırkı bastığına inanılır.²² Hemen her kültürde sayılara atfedilen kutsiyet Türklerin eski inancında da yer almaktadır. Buradan şu sonuca varılabilir: Üç, yedi, kırk gibi sayılarla bağlantılı inanış ve uygulamaların temelinde Ahıska Türklerinin İslam'dan önce sahip olduğu inançlar yer almaktadır. Özellikle Geleneksel Türk Dini'nde geçiş dönemleriyle ilgili üç, yedi, dokuz ve kırk gibi sayılar önemlidir. Mesela, Kırk sayısı hem anne hem bebek için kötü iyelere karşı korumasız olduğu zamanın bitimini ifade etmektedir.²³

Ahıska Türkleri arasında bebekle ilgili diğer bazı inanış ve uygulamalar da mevcuttur. Bebek konuşma çağına geldiği halde konuşmıyorsa çocuk sembolik bir ahıra götürülür ve zincire bağlanır. Böylece konuşamayan çocuğun dilinin çözüleceğine inanılır.

1. 2. Evlilik

Evlilik dönemine ait inanış ve uygulamalar, oldukça belirgin hale gelen mutluluk beklentisi ve kaygı ile bağlantılıdır. Evlilikle ilgili inanışlarda bebek, mutluluk, bereket temennisi için yapılan uygulamalar olduğu gibi kötü ruhların şerrinden emin olmak adına yapılan uygulamalar da bulunmaktadır. Dünyadaki bütün toplumlarda, evlilik birey için önemli bir geçiş dönemidir.²⁴ Bu nedenle evlilikle ilgili pek çok uygulamalara yer verilmektedir. Ancak biz bu çalışmamızda konuyu, kültürel unsurlardan daha ziyade halk inanış ve uygulamaları açısından ele alacağız.

²¹ Ragibova, *Kırgızistan'da Yaşayan Ahıska Türklerinin Folkloru*, 119-120; Yahya Mustafa Keskin, "Türk Toplumunda Nazar Olgusu ve Buna Karşı Geliştirilen Korunma ve Kurtulma Pratikleri: Elazığ Örneği", *Dini Araştırmalar Dergisi* 11/32 (2008), 191-214.

²² Ragibova, *Kırgızistan'da Yaşayan Ahıska Türklerinin Folkloru*, 118.

²³ Sayılarla ilgili inanışlar hakkında geniş bilgi için bkz. Mehmet Alparslan Küçük, "Sayılarla İlgili İnanışlar", *Halk İnanışları El Kitabı*, ed. Durmuş Arık- Ahmet Hikmet Eroğlu, (Ankara: Grafiker Yayınları, 2017), 411-437.

²⁴ Arslan, "Manu Kanunnamesi'nde Evlilik", *Milel ve Nihal: İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi* 10/1 (2014), 91-129.

Bu sebeple bu dönemdeki uygulamalar, mümkün merteye halk inancıyla ilişkisi dikkate alınarak değerlendirilecektir.

Hemen tüm toplumda kızların erkeklere göre daha erken evlenmesi beklenmektedir. Buna bağlı olarak, yer ve zamana göre değişmekle birlikte, evlilik yaşı geldiği halde evlenemeyen kızların bahtını açma uygulaması gerçekleştirilir.

Görücüye gidilme zamanı olarak Perşembe ya da Cumartesi akşamı tercih edilir. Çünkü evliliğin ilk adımı olan görücülüğün uğurlu sayılan zaman/larda gerçekleştirilmesinin uğur getireceğine ve gençlerin gelecekte yuvasına huzur sağlayacağına inanılır. Bu anlamda, nikâhın gerçekleşeceği zamana da dikkat edilir. Perşembe gününün uğurlu bir zaman dilimi olarak görülmesinde İslam'ın etkisinin olduğu söylenebilir. Zira perşembe, cuma gibi günler İslam'da kutsal zaman dilimleri arasında yer almaktadır.²⁵

Denizli'de yaşayan Ahıska Türkleri tarafından gelinin damat ile geçiminin iyi olması ve mutlu bir hayatının olması için yapılan uygulamalara çokça yer verilmektedir. Bunun için gelin evden çıkmadan önce erkek kardeşi tarafından bekâreti, gayreti ve bereketi temsilen kuşağı bağlanır.²⁶ Arabadan inince gelin, evliliğinin bütün dert ve belalardan uzak olması için ayağının altına konulan tabağı kırar. Eve girişte ise gelin, geçimleri tatlı olsun diye yengesinin elinde tuttuğu bal tabağından bal alır ve eşiğin veya kapının üzerine iyice sürer. Eve girdiği zaman gelinin kucağına erkek çocuğu olması temennisiyle erkek bir bebek/çocuk verilir.

Denizli'deki Ahıska Türklerinin evlilik merasimlerinde temenni alma uygulaması önemle yapılır. Evli olan sağdıç gelinin etrafında kılıca benzer büyük bıçakla dönerken "hanım neneler, hanım bacılar; gelinin dilini mi keselim lisanını mı?" diye üç defa sorar ve oradaki misafirler, gelin çok konuşmasın, tatlı dilli olsun diye dilini kes derler. Gelinin duvağı açılmadan önce rızkının bol ve bereketli olması için gelinin beline iki ekmek bağlanır ve iki eline de pirinç verilir. Gelin temenni alırken elindeki pirinçleri döker. Sonra duvak açılırken ekmek üç defa kaldırılıp bırakıldıktan sonra alınır ve sözünün geçmesi için bu ekmekler kaynanaya verilir.²⁷ Ekmeğin üç defa kaldırılmasında Türk dünyasında uygulanan, damadın zifafa girmeden ve müderrisin eğitim yılı başlamadan, cenazenin defnedilmeden önce, komutanın zaferden sonra üçer defa yukarıya doğru kaldırılması ve kutlanması ile bir ilişkisinin olduğu düşünülebilir. Üç sayısı önemli olarak görülen bir ritüel olması da belirleyici olmaktadır.²⁸ Evliliğin önemli zaman dilimlerinden kabul edilen zifaf gecesiyle ilgili inanış ve uygulamalar olmakla birlikte kaynak kişilerden mahreme girdiği

²⁵ İslam'da kutsal zamanlar için bkz. Ali Osman Kurt, "Dinlerde Kutsal Zaman", *Halk İnanışları El Kitabı*, ed. Durmuş Arık- Ahmet Hikmet Eroğlu, (Ankara: Grafiker Yayınları, 2017), 139-152.

²⁶ Sibel Turhan Tuna, "Türk Dünyasındaki Düğünlerde Koltuklama ve Kırmızı Kuşak Bağlama Geleneği", *Bilig* 38 (2006), 154.

²⁷ Ragibova, *Kırgızistan'da Yaşayan Ahıska Türklerinin Folkloru*, 123-124.

²⁸ Küçük, "Sayılarla İlgili İnanışlar", *Halk İnanışları El Kitabı*, 421 ve 427.

düşüncesiyle bu konuda teyit alınmadığı için söz konusu inanış ve uygulamalara yer verilememiştir.

1. 3. Ölüm

Ölüm insanlar tarafından istenmeyen bir durum olmakla birlikte toplumsal hayatta ölümle ilgili inanış ve uygulamaların çokça yer aldığı bilinmektedir. Ölüm, insanlar tarafından bir bakıma sevenlerin ayrılığı olarak kabul edilmektedir. İnsan sevdiği kişinin yanı başında olmasını ister ve onu kaybetmek istemez. Sevilenin kaybedilmesi insana acı verir. Ölümle ilgili inanışların temelinde bir anlamda insana özgü özlem ve pişmanlık gibi duyguların izhar edilişi bulunmaktadır.²⁹

Ahıska Türkleri tarafından hasta ya da yaşlı bir kişinin yüzüne bakılarak cennetlik mi cehennemlik mi olduğuna dair bir fikir belirtilir. Hastanın yüzünde beyazlaşma/nurlanma görülürse cennetlik olduğuna inanılır. Eğer hastanın yüzünde kararma/morarma var ise, şeytan çarpmışa dönmüş denir ve cehennemlik olduğu kanaatine varılır. Ölünün yüzüne bakarak cennetlik ya da cehennemlik olduğuna ilişkin karara varma durumu, Anadolu'nun birçok yöresinde olduğu gibi Muğla'da da yaygındır.³⁰ Bu durum, bu inanış ve uygulamanın geleneksel Türk inanışlarının bir parçası olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Ölüm zamanına göre, mübarek kabul edilen gün ve gecelerde ölen kişinin cennetlik olduğuna karar kılınır. Ölümü cuma günü ve kandil günlerinde gerçekleşen kişilerin bir gün sonra suale çekileceğine ve hesabının kolay olacağına inanılır. Yüzünde gülümsemenin olması ve ölüm anında şehadet getirmesi ölen kişinin cennetlik olduğuna yorumlanır. Burundan kan gelmesi, kişinin şehit olduğunun belirtisi olarak kabul edilir. Ölen kişinin gözü açık ise görmek istediği birinin olduğuna inanılır. Ölüm zamanına göre, kişinin cennetlik olacağına dair inanışların temelinde İslam dininin belirleyici olduğu açıktır. Yine, ölüm anında şehadet getirilmesine ait inanış da İslam kaynaklıdır. Mesela, Hz. Peygamber, bir hadisinde “ölülerinize (ölmek üzere olanlara) La ilahe illallah demeyi telkin edin” diye buyurmuşlardır.³¹

Cenaze, ölünün ruhunun bir an önce göğe yükselmesi için vakit kaybetmeden defnedilir. Sebepsiz yere bekletilirse, ölünün eziyet çekeceği düşünülür. Defin işlemi yapılırken kürek vb. araç-gereçler, tutanın elinde bulunduğu inanılan ağırlığın bu araç ve gereci eline alacak olana geçmemesi için yere konur, elden ele verilmez. Burada, ölümle bağlantılı olarak kabul edilen toprak kültürünün de etkili olduğunu gözden kaçırmamak gerekir.³² Türk topluluklarında olduğu gibi Ahıska Türklerinde de bu uygulamaya dikkat edilir. Ahıska Türklerinde eskiden cenazenin yattığı yere, boş kalmaması için cenaze mezara defnedilip eve dönülünceye kadar un konulma

²⁹ Eroğlu, “Geçiş Dönemleri İle İlgili İnanışlar”. Halk İnanışları El Kitabı, 255-282.

³⁰ İsmet Eşmeli, *Halk İnanışları ve Uygulamaları Üzerine Bir Araştırma (Muğla-Yatağan Örneği)*, (Ankara: Gece Kitaplığı Yayınları, 2015), 97.

³¹ Müslim, Cenâiz 1, 2.

³² Mustafa Aça, “Dünya Mitolojilerinde Toprak Simgeçiliği”, *Kültür Araştırmaları Dergisi* 1/1 (2018), 31.

inanişına yer verildiği ifade edilmiştir. Böyle yapılmazsa evden yakın zamanda bir cenazenin daha çıkacağına inanılır. Kötü ruhların musallat olmaması için ölünün karnına makas konur. Çünkü nesne olarak makas veya diğer metal eşyalar demirdendir. Demirin de göksel bir özelliğinin olduğu inancıyla bağlantılı olarak metal şeylerin kötü ruhlara karşı bir koruyuculuğunun olduğu kabul edilir.³³ Ölüye evde iken bakılabilir. Ancak arkasından bakılmaz. Evde iken ölünün odasında sadece kadınlar bulunur, erkekler bu odaya girmezler. Cenaze evinden gelenler kendi evlerinde ölüm olmasın diye evlerine girmeden önce elini, yüzünü ve mendilini yıkadıktan sonra girer. Mezar kazan kişiler için yedinci günde kazma kokusu denilen yenilecek bir şey yapılır ve bu kişilerin memnun olması sağlanır ve bunun neticesinde mezardakinin ruhunun rahatlayacağına ve gözünün arkada kalmayacağına inanılır.³⁴

Ahıska Türkleri, kırk gün boyunca ölü çıkan evde televizyon izlemez, radyo dinlemez ve ayna kullanmazlar. Hatta bu tür araç ve gereçlerin üstü örtülür. Ayrıca, cenaze yakınları düğün, şenlik vb. eğlencelerin yapıldığı yerlere gitmezler. Ölünün evdeki eşyalarının tamamı üçüncü gün yıkanır. Sonra bu elbiseler ya yakılma ya da gömülme işleminden sonra evden uzaklaştırılır. Böylece evin, ölümle bir bağlantısının kalmadığına inanılır. Ölünün çıktığı odada kırk gün boyunca ruhunun gelip orada bulunacağı inanişi gereği ateş (genellikle mum vb. şeyler) yakılır. Ölünün ruhunun gelip su içeceği düşüncesiyle odaya bir kabın içinde su konur. Ahıska Türkleri eskiden kokusunun ölümlere ulaştığına ve çıkan bu kokuyu ölümlerin duyacağına inandıkları için her Cuma akşamı ateşe yağ damlatıldığını belirtmişlerdir. Ölümlerin ardından yağ takdimi ile ilgili uygulamalar farklı kültürlerde farklı amaçlara yönelik olarak yapılmaktadır.³⁵ Ancak, Denizli’de yaşayan Ahıska Türklerinde bu uygulamanın yapıldığına dair bir bilgiye ulaşamamıştır. Ahıska Türkleri arasında ölen bir kişinin aleyhinde konuşulacağı zaman -konuşmadan önce- haberinin olacağı inanişına bağlı olarak “toprağına haber gitmesin” denilir.³⁶

Ahıska Türkleri tarafından ölünün arkasından belli günlerde yapılan uygulamalar mevcuttur. Bu uygulamalar genellikle mezardaki ölünün rahat etmesi için yapılmaktadır. Üçüncü, yedinci ve kırkıncı günlerinde ölünün ruhunun rahatlamasını ve hesabının kolay olmasını sağlamak için geride kalanlar ölünün adına yemek ya da pişi yaparlar. Ölümün elli ikinci gününe ayrı bir önem verilir. Çünkü bu günde ölünün etinin kemiğinden ayrıldığına inanılır. Yapılan yemek veya pişiler ya komşular davet edilerek ya da yapılan şeyler komşulara dağıtılarak icra edilir.³⁷

³³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Mircea Eliade, *Demirciler ve Simyacılar*. Çev. Mehmet Emin Özcan. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2003; Karaoğlan, “Ruhla İlgili İnanışlar”. *Halk İnanışları El Kitabı*, 370-371.

³⁴ Ragibova, *Kırgızistan’da Yaşayan Ahıska Türklerinin Folkloru*, 125-128.

³⁵ Geniş bilgi için bkz. Azize Uygun, “Bir Kurban Ritüeli Olarak Kurbanın Yakılması ve Yağ Takdimi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 43/2 (2019), 148-163.

³⁶ Ragibova, *Kırgızistan’da Yaşayan Ahıska Türklerinin Folkloru*, 127.

³⁷ Ali İsmet Güngör, “Kurbanla İlgili İnanış ve Uygulamalar”, *Halk İnanışları El Kitabı*, ed. Durmuş Arık- Ahmet Hikmet Eroğlu, (Ankara: Grafiker Yayınları, 2017), 400-401;

1. 4. Değerlendirme

Geçiş dönemleri insan hayatının yeni bir aşamaya geçmesini ifade etmektedir. Bu sebeple insan, bu geçiş zamanında ve sonrasında huzur, güven ve bereket temenni eder.³⁸ Bu amaçla, hayatın geçiş dönemlerinde kötü ruhlardan korunmak ve aşkın gücün yardımını beklemek adına bazı uygulamalara yer verilmektedir. Doğum öncesinde çocuk sahibi olunamaması nedeniyle erenlerden, kutsal sayılan mekânlardan ve ulu ağaçlardan yardım umulması, bu mekânların ve şahısların aşkın/ulu varlığa yakınlaşma veya isteklerin o varlığa ulaşması için vasıta olarak kabul edilmesindedir.³⁹ Bu inanış, Türklerin eski dininden miras kalmıştır. Eski Türk inanışına göre, erenler, yüksek yerler ve taşlar aşkın/yüce varlığa en yakın yerdir ve bu yerler yüce varlığın mekânıdır.⁴⁰

Ahıska Türklerinde doğum sonrasına ait inanışlar, yeni doğan bebeği ve doğum yapan kadını -ki henüz bebek ve annesi zayıf olarak kabul edilir ve bu yüzden kötü ruhların tehdidi karşısında savunmasız olduklarına inanılır- kötü ruhlardan korumaya yöneliktir. Yani bu uygulamaların temelinde kötülükten emin olma, güvende olma ve zarardan korunma bulunmaktadır. Doğum sonrasında “kırk gün” ve “kırklanma” inanış ve uygulamaları birçok Türk boylarında görülmektedir. Kırk sayısı ve diğer bazı günlere önem verilir.⁴¹ Buradan da Eski Türk inanışlarının bazı değişikliklerle birlikte Denizli’de yaşayan Ahıska Türkleri tarafından da devam ettirildiği anlaşılmaktadır.

Evlilikle ilgili olan uygulamalarda umut ve kaygı ön plandadır. Evlilik, yeni bir hayat kurmak için atılan bir adım olarak görüldüğünden bu dönemle ilgili uygulamalar, kısmetin açık olması, bebek sahibi olmak, kutsiyetine inanılan kişi ve mekânlar aracılığıyla kötü ruhlardan korunmak ve uğur beklemek için yapılmaktadır.

Ölümden sonra belli bazı günlere ait inanış ve uygulamalar, Türk boylarında önceden var olmakla birlikte İslam’ın kabulünden sonra da bazı anlam ve şekil değişiklikleriyle birlikte devam etmiştir.⁴² Defin işlemleri esnasında ve bu işlemin ardından yapılan uygulamalara bakıldığında, Türklerin İslam’ı kabul etmeden öncesine ait unsurlar ile İslam’a ait unsurların birlikte görüldüğü açıktır. İslam’da ölen

Rasim Mammadov, *Sürgünde Yaşayan Ahıska Türklerinin Folklor ve Etnografyası*, (Ardahan: Ardahan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 43-44.

³⁸ Fatih Kandemir, “Halk İnançlarının Psiko-Sosyal Nedenleri ve Türkiye’deki Halk İnançlarının Tarihi Temelleri”, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 9/1 (2016), 97-114.

³⁹ Yıldırım, “Tabiat Kültürleri”, *Halk İnanışları El Kitabı*, 239-254.

⁴⁰ İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, 204-207; Kalafat, *Doğu Anadolu’da Eski Türk İnançlarının İzleri*, 37.

⁴¹ Küçük, “Sayılarla İlgili İnanışlar”, *Halk İnanışları El Kitabı*, 424-427; Sayıların gizemi ve kutsallığı hakkında geniş bilgi için bkz. Halit Ahmet Çiftçi, “Çeşitli Kültürlerdeki Okült İnanç ve Uygulamaların Türk-İslam Kültürüne Yansımaları Üzerine Bir İnceleme”, *İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi* 2/2 (Haziran 017), 195-219.

⁴² Harun Güngör, “Geleneksel Türk Dininden Anadolu’ya Taşınanlar”, *Yaşayan Eski Türk İnançları Bilgi Şöleni Sempozyumu*, (Ankara: 16-17 Nisan 2007), 1-6.

bazı kişilerin amel defterinin kapanmayacağı inancı gereği ölenin ardından belli günlerde yapılan pişi, lokma, mevlit okutma gibi uygulamalar yapılır.⁴³ İslam'ın bu öğretisi Türk topluluklarında daha önceden de var olan Atalar Ruhu anlayışıyla bağlantılı bir şekilde olduğu görülse de⁴⁴ Ahıska Türkleri tarafından bu inanış ve uygulamaların daha çok İslam inancıyla bağlantılı olarak sürdürüldüğü bilinmektedir.

2. Bazı Hayvanlarla İlgili İnanış ve Uygulamalar

İnsanlar tarih boyunca, çıkardıkları sesler, davranış şekilleri ve benzeri durumlara göre hayvanlarla ilgili inanış ve uygulamalara sahip olmuşlardır. Hayvanlarla ilgili inanışlar bazen rengine bazen cinsine bazen de zamana bağlı olarak benimsenmiştir.⁴⁵

2. 1. Kedi

Kedi ile ilgili inanışta renk önemli bir unsurdur. Kara rengi genellikle kötü/kara iyelerle birlikte olumsuzluğu çağrıştırmaktadır (Kalafat, 2012, 11-12). Özellikle, birçok Türk topluluklarında olduğu gibi Ahıska Türklerinde de kara kedinin uğursuzluk getirdiğine inanılır. Çünkü kedi, özellikle kara kediler, görülmeyen ya da üç harfliler olarak bilinen cinlerle ilişkilendirilmektedir (Kalafat, 2015, 27). Bu sebeple önünden kara kedi geçen kişinin ya üç adım geri adım attıktan sonra yoluna devam etmesi ya da kediyi gördüğü yerden ayaklarını birbirinin arkasına vurarak geçmesi gerekir. Böylece önünden kara kedi geçen kara kediden gelecek uğursuzluktan kurtulacağı düşünülür. Arabayla giderken arabanın önünden bir kedi geçse bile kurt geçti denilir ki, kedinin uğursuzluğu savuşturulmuş olsun. Kediyile ilgili olan inanışın rengine ait olduğu, bunun da Türk kültüründe kara rengin, özellikle kara ruhlarda olduğu gibi, olumsuzluk ve uğursuzlukla birlikte algılanmasıyla bir bağı vardır.⁴⁶

2. 2. Köpek

Köpek insana olan sadakatiyle bilinir. Bu sebeple insanlar köpeğin davranışlarına bakarak bazı inanışlara sahip olmuştur. Köpeğin uluması felakete yorumlanır. Bunun için üç defadan daha fazla sebepsiz yere ulumaya devam eden köpek, sahibinin başına bir felaket getireceği inanışına binaen uzak bir yere terk edilir. Eğer köpek oradan tekrar gelir ve uluma alışkanlığına devam ederse تنها bir yere götürülür ve vurularak öldürülür. Köpeğin ses çıkartış şekline bağlı olarak bir

⁴³ Müslim, Vasiyyet, 14.

⁴⁴ İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, 190.

⁴⁵ Kürşat Demirci, "Hayvan (İslam Öncesi Din ve Toplumlarında Hayvan)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1998), 17/81-85; Arslan, "Afrika Topluluklarında Tabiat Kültü ve Tabii Unsurlara Atfedilen Güçler", *Bartın Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 4/8, (2017), 12-13.

⁴⁶ Renklerin anlamı hakkında bkz. Kadir Albayrak, "Millî Dinlerde Renk Fenomeni", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/1 (2008), 1-41; İhsan Toker, "Renk Simgeçiliği ve Din: Türk Kültür Yapısı İçinde Ak-Kara Renk Karşıtlığı ve Bu Karşıtlığın Modern Türk Söylemindeki Tezahürleri Üzerine", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 50/2 (2009), 101-103.

uğursuzluğa sebebiyet vereceğine inanılmaktadır. Bu inanış, neredeyse tüm Türk topluluklarında da mevcuttur.

2. 3. Baykuş

Baykuş uğursuzlukla anılır. Öttüğü zaman uğursuzluğa sebep olacağına inanılır. Özellikle öttüğü evin yakınından ölü çıkacağı kabul edildiğinden baykuş oradan kovulur. Yakınında veya bacasında baykuş öten evin virane hale geleceği düşünülür. Bu sebeple baykuş kimin evinin yakınında öterse oradan uzaklaştırılır. Baykuşla ilgili inanışlarda baykuşun fiziksel şekli ve yaşadığı ortam etkili olmaktadır. Ayrıca baykuş, karanlık ortamı sevmesinden ve terkedilmiş yerlere yuva yapmasından dolayı baykuşla ilgili olumsuz inanışlar ortaya çıkmıştır.⁴⁷ Özellikle, Türk topluluklarında olduğu gibi Denizli’de yaşayan Ahıska Türklerinde de baykuşun uğursuzluğuna dair biraz önce belirttiğimiz inanışlar bulunmaktadır.⁴⁸

2. 4. Yılan

Yılan, yüzü soğuk olarak bilinir. Yılan, düşman olarak algılanır. Karayılan, rüyada bile görülse rüyayı görenin uğursuzluğa, sıkıntı ve belaya duçar olacağına inanılır. Bazen de yılan (karayılan hariç) işlerin kolay olacağına yorumlanarak önünden yılan geçen birinin işinin yılan gibi kolay ve çabucak akıp gideceği kabul edilir.⁴⁹ Yılanla ilgili inanışların oluşmasında da yılanın özelliklerinin ve renginin etkili olduğu anlaşılmaktadır. Yahudi kültüründe de yılanın bilgeliği söz konusudur.⁵⁰

2. 5. Değerlendirme

İnsan hayatında, hayvanlarla ilgili inanış ve uygulamaların yer almasının temelinde eskiden sahip olunan kültürle birlikte bazı hayvanların özelliklerinin etkili olduğu söylenebilir. Kedi, yılan gibi hayvanların rengi belirleyici bir unsurdur. Bununla birlikte yılanın hızlıca akıp gitmesi işlerin kolay olacağına inanılmasında pay sahibi olmuştur. Kırlangıçların hareketlerinin durumuna göre havanın durumunun belli olacağı kabul edilmiştir. Bu kabulün temelinde büyüklerin tecrübelerinin bulunduğu ve bunun uzun zaman gözlem ve tecrübe sonucu ortaya çıkan bir inanış olduğu söylenebilir. Baykuş hakkındaki inanışın ise, baykuşun özellikleriyle bağlantılı olarak Türklerin eski inanışlarıyla ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Hemen hemen tüm Türk boylarında tarih boyunca baykuş uğursuzluk kaynağı olarak kabul edilmiştir. Görüldüğü gibi hayvanlarla ilgili inanışların şekillenmesinde hayvanın rengi, sesi, hareketleri ve geçmişten gelen inanışları belirleyici olmuştur.⁵¹

⁴⁷ Polat, “Modern Çağda Yaşayan Hurafeler”, *Halk İnanışları El Kitabı*, 459-460.

⁴⁸ Sevda Gülakan Kaman, “Baykuş Kelimesi ve Baykuşla İlgili İnançlar Üzerine”, *Turkish Studies Dergisi* 10/8 (2015), 1141-1142.

⁴⁹ Kemal Polat, “Geleneksel Türk İnançlarında Hayvanlar”, *Kutsal ve Hayvan-Dinlerin Hayvana Bakışı*, ed. Süleyman Turan (Ankara: Nobel Yayıncılık, 2020), 175-205.

⁵⁰ Salime Leyla Gürkan, “Yılan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/527-529.

⁵¹ Demirci, “Hayvan (İslam Öncesi din ve Toplumlarında Hayvan)”, 17/81-85.

SONUÇ

Halk inanışları bir milletin veya topluluğun günlük yaşamında yansıma bulan, etkili olan ve farklı süreçlerden geçerek devam eden unsurlar olarak tanımlanmaktadır. Nesiller arasında bir köprü ve iletişim vasıtası olarak kabul edilen halk inanışları, bir toplumun veya milletin üyeleri arasındaki bağı ve birlikteliği sağlayan önemli bir faktördür. Halk inanışlarının bu durumu sürgün hayatını ağır bir şekilde yaşayan Ahıska Türklerinde açıkça tecrübe edilmiştir. Kendi benliklerini buldukları halk inanışları ve uygulamaları, Ahıska Türklerinin varlığını ve birliğini korumada ve örf- adet ve inanışlarını sonraki nesillere aktarmada bir vasıta olmuştur. Çalışmamızın konusu olan Denizli’de yaşayan Ahıska Türklerinin geçiş dönemleriyle ve bazı hayvanlarla ilgili halk inanış ve uygulamalarının diğer Türk Topluklarındakiyle büyük oranda örtüştüğü gözlemlenmiştir. Bu benzerlikte sahip olunan tarih, kültür, din gibi unsurların etkili olduğu inkâr edilemez. Türk toplumlarındaki hayatın geçiş dönemlerine dair inanış ve uygulamalar, Denizli’de ikamet eden Ahıska Türkleri tarafından da aynen veya bazı anlam ve şekil değişiklikleriyle devam ettirilmektedir. Ancak, bazıları anlam ve değer kaybına uğramıştır. Bunun neticesinde de bu inanışlar, Ahıska Türklerinin genç nesilleri arasında ya bilinmemektedir ya da önemsenmemektedir.

Sürgün sonrasında, Ahıska Türkleri farklı bölgelerde sürgün hayatı yaşamışlardır. Bu nedenle, sürgünde yaşadıkları millet veya toplulukların inanç ve kültürüyle tanışmışlardır. Böylece, Ahıska Türklerinin sadece geçiş dönemleri ve bazı hayvanlarla ilgili inanışlarında değil, diğer alanlarla ilgili olan inanışlarının da, yaşadıkları bölgelerdeki kültür ve inanışla hem etkileme hem de etkilenme şeklinde bir etkileşim olmuştur. Denizli’ye yerleşen Ahıska Türkleri de hem buldukları toplumun örf, adet ve inanışlarından etkilenmiş hem de onları etkilemiştir. Ancak, Ahıska Türklerinin inanışları ile Anadolu halkının inanışlarının büyük oranda örtüştüğü göz önünde bulundurulduğunda Denizli’ye yerleşen Ahıska Türklerinin topluma uyum konusunda sıkıntı çekmedikleri bir vakıdır. Bununla birlikte, araştırma konumuzla ilgili bazı inanış ve uygulamaların yeni yetişen nesillerce pek önemsenmediği görülmektedir. Buna, kara kedi, köpeğin uluması, ölümden sonra evde televizyon açılmaması ile ilgili inanışlar örnek olarak gösterilebilir. Buradan şu sonucu çıkarabiliriz: Bir millet veya topluluğun sahip olduğu halk inanışları ya içinde yaşanılan zamana ve fiziksel-sosyal çevreye göre şekil değiştirmektedir ya da zamanla yok olmakta veya anlam değişikliğine uğramaktadır.

Halk inanışlarında çeşitli unsurların etkisinin olduğu bilinmektedir. İnanılan din, bu unsurların başında gelmekle birlikte, özelde Ahıska Türklerini genelde ise bütün Türk toplumunu dikkate aldığımızda, İslam’dan önceki inanışların bazı unsurları terk edilmekle birlikte bazı unsurları İslamlaştırılmış; bazı unsurları ise aynen korunmuştur. Bu bağlamda Denizli ili Honaz ilçesinde yoğunlukta bulunan Ahıska Türklerinin geçiş dönemleriyle ve bazı hayvanlarla ilgili inanışları ve buna bağlı uygulamalarında genel olarak bu topluluğun sahip olduğu inanç/ları, kültürü ve tarihinin etkisi görülmektedir. Son cümle olarak diyebiliriz ki, bir toplum veya

toplulukta var olan halk inanışlarıyla o topluma ya da topluluğa ait diğer unsurlar arasında yakın bir ilişki vardır.

KAYNAKÇA

- Acıpayamlı, Orhan. *Türkiye’de Doğumla İlgili İnanmaların Etnolojik Etüdü*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1961.
- Aça, Mustafa. “Dünya Mitolojilerinde Toprak Simgeciliği”. *Kültür Araştırmaları Dergisi* 1/1 (2018), 23-35.
- Albayrak, Kadir. “Millî Dinlerde Renk Fenomeni”. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/1 (2008), 1-41.
- Arık, Durmuş. “Kutsal Mekân ve Ziyaret Fenomeni”. *Halk İnanışları El Kitabı*. ed. Durmuş Arık-Ahmet Hikmet Eroğlu. 69-97. Ankara: Grafiker Yayınları, 2017.
- Arslan, Hammet. “Geleneksel Afrika Dini’nde Tanrı Tasavvuru”. *Bartın Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 2/4 (2015), 7-25.
- Arslan, Hammet. “Manu Kanunnamesi’nde Evlilik”, *Milel ve Nihal: İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi* 10/1 (2014), 91-129.
- Arslan, Hammet. “Afrika Topluluklarında Tabiat Kültü ve Tabii Unsurlara Atfedilen Güçler”. *Bartın Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 4/8 (2017), 2-16.
- Artun, Erman. *Türk Halkbilimi*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2005.
- Bali, Aslı. “Gaziantep Yöresi Doğum Geleneklerinde Anne ve Çocuk Sağaltımı”. *Turkish Studies Dergisi* 12/5 (2017), 85-110.
- Çelebi, İlyas, “Muska (Kelâm)”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/267-269. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Çiftçi, Halit Ahmet. “Çeşitli Kültürlerdeki Okült İnanç ve Uygulamaların Türk-İslam Kültü-rüne Yansıması Üzerine Bir İnceleme”, *İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi* 2/2 (Haziran 2017), 195-219.
- Demirci, Kürşat. “Hayvan (İslam Öncesi Din ve Toplumlarında Hayvan)”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17/81-85. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Demirci, Kürşat. “Muska”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/265-267. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Eliade, Mircea, *Demirciler ve Simyacılar*. çev. Mehmet Emin Özcan. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2003.
- Eroğlu, Ahmet Hikmet. “Geçiş Dönemleri İle İlgili İnanışlar”. *Halk İnanışları El Kitabı*. ed. Durmuş Arık-Ahmet Hikmet Eroğlu. 257-282. Ankara: Grafiker Yayınları, 2017.
- Eşmeli, İsmet. *Halk İnanışları ve Uygulamaları Üzerine Bir Araştırma (Muğla-Yatağan Örneği)*. Ankara: Gece Kitaplığı Yayınları, 2015.

- Güngör, Ali İsmet. "Kurbanla İlgili İnanış ve Uygulamalar". *Halk İnanışları El Kitabı*. ed. Durmuş Arık- Ahmet Hikmet Eroğlu. 385-408. Ankara: Grafiker Yayınları, 2017.
- Güngör, Harun. "Geleneksel Türk Dininden Anadolu'ya Taşınanlar". Yaşayan Eski Türk İnançları Bilgi Şöleni Sempozyumu. Ankara, (16-17 Nisan 2007), 1-6.
- Gürkan, Salime Leyla, "Yılan". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/527-529. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Irmak, Yılmaz. "Bingöl Halk İnançları ve Uygulamaları". *Dil ve Edebiyat Araştırmaları* 17 (2018), 191-222.
- İnan, Abdülkadir. *Tarihte ve Bugün Şamanizm*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1986.
- Kalafat, Yaşar. *Kodlar-Kültler-1 (Türk Kültürlü Halklarda Karşılaştırmalı Halk İnançları)*. Ankara: Berikan Yayınevi, 2009.
- Kalafat, Yaşar. "Tul İnanç-Geleneğinin Arkaik Dönemden Günümüze Görüldüğü Hâller ve Avanos Halk İnançlarındaki Yansımaları". *Erciyes Aylık Fikir ve Sanat Dergisi* 38/456 (2015), 19-33.
- Kalafat, Yaşar. *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 1999.
- Kalafat, Yaşar. *Türk Halk İnançlarında Renkler*. Ankara: Berikan Yayınevi, 2012.
- Kaman, Sevdâ Gülakan. "Baykuş Kelimesi ve Baykuşla İlgili İnançlar Üzerine". *Turkish Studies Dergisi* 10/8 (2015), 1137-1154.
- Kandemir, Fatih. "Halk İnançlarının Psiko-Sosyal Nedenleri ve Türkiye'deki Halk İnançlarının Tarihi Temelleri". *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 9/1 (2016), 97-114.
- Karaoğlu, Hamza. "Ruhla İlgili İnanışlar". *Halk İnanışları El Kitabı*. ed. Durmuş Arık- Ahmet Hikmet Eroğlu. 363-382. Ankara: Grafiker Yayınları, 2017.
- Keskin, Yahya Mustafa. "Türk Toplumunda Nazar Olgusu ve Buna Karşı Geliştirilen Korunma ve Kurtulma Pratikleri: Elazığ Örneği". *Dini Araştırmalar Dergisi* 11/32 (2008), 191-214.
- Kılıç, Sami. "Halk Hekimliği/Sağaltma Ocakları ile İlgili İnanışlar". *Halk İnanışları El Kitabı*. ed. Durmuş Arık-Ahmet Hikmet Eroğlu. 309-323. Ankara: Grafiker Yayınları, 2017.
- Kurt, Ali Osman. "Dinlerde Kutsal Zaman". *Halk İnanışları El Kitabı*. ed. Durmuş Arık- Ahmet Hikmet Eroğlu. 137-170. Ankara: Grafiker Yayınları, 2017.
- Küçük, Mehmet Alparslan. "Sayılarla İlgili İnanışlar". *Halk İnanışları El Kitabı*. ed. Durmuş Arık-Ahmet Hikmet Eroğlu. 411-437. Ankara: Grafiker Yayınları, 2017.

- Mammadov, Rasim, *Sürgünde Yaşayan Ahıska Türklerinin Folklor ve Etnografyası*. Ardahan: Ardahan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Örnek, Sedat Veyis. *Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Bâtıl İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1966.
- Polat, Kemal. "Geleneksel Türk İnançlarında Hayvanlar", *Kutsal ve Hayvan-Dinlerin Hayvana Bakışı*. ed. Süleyman Turan,175-205. Ankara: Nobel Yayıncılık, 2020.
- Polat, Kemal. "Modern Çağda Yaşayan Hurafeler", *Halk İnanışları El Kitabı*. ed. Durmuş Arık-Ahmet Hikmet Eroğlu. 441-467. Ankara: Grafiker Yayınları, 2017.
- Ragibova, İlmira. *Kırgızistan'da Yaşayan Ahıska Türklerinin Folkloru*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Sancak, Şenol-Alver, Mehmet. "Cinsiyet Tahminine Dayalı İnanış ve Uygulamalara Yönelik Bir Değerlendirme: Alman kültürü ve Türk kültüründe Karadeniz Örneği". *Karadeniz Araştırmaları* 30 (2011), 143-155.
- Şimşek, Esmâ. "Türk Kültüründe "Alkarısı" İnanıcı ve Bu İnanca Bağlı Olarak Anlatılan Efsaneler". *Akra Uluslararası Kültür Sanat Edebiyat ve Eğitim Bilimleri Dergisi* 12/5 (2017), 99-115.
- Tanyu, Hikmet. *Türklerde Taşla İlgili İnançlar*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1968.
- Toker, İhsan. "Renk Simgeçiliği ve Din: Türk Kültür Yapısı İçinde Ak-Kara Renk Karşıtlığı ve Bu Karşıtlığın Modern Türk Söylemindeki Tezahürleri Üzerine". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 50/2 (2009), 93-112.
- Tuna, Sibel Turhan. "Türk Dünyasındaki Düğünlerde Koltuklama ve Kırmızı Kuşak Bağlama Geleneği". *Bilig* 38 (2006), 149-160.
- Uygun, Azize. "Bir Kurban Ritüeli Olarak Kurbanın Yakılması ve Yağ Takdimi". *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 43/2 (2019), 148-163.
- Yıldırım, Münir. "Tabiat Kültürleri", *Halk İnanışları El Kitabı*. ed. Durmuş Arık-Ahmet Hikmet Eroğlu. 239-254. Ankara: Grafiker Yayınları, 2017.